

'Verboden Vruchten', dat was het uitdagende thema van de Boekenweek 2017. ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland organiseerde in deze periode een schrijfwedstrijd over de Vlissingse schrijfster Elisabeth (Betje) Wolff-Bekker, vooral bekend van de brieftroman de Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart (1782), die zij samen schreef met Aagje Deken. De zeventienjarige Betje werd in de zomer van 1755 korte tijd geschaakt door vaandrig Mattheus Gargon, wat leidde tot een schandaal in Vlissingen. Wat zich precies heeft afgespeeld tussen beide jonge mensen en waar zij verbleven zal vermoedelijk altijd onbekend blijven. Perry Moree, directeur van ZB, wijdde in 2016 een boekje aan de affaire en dat werd het onderwerp van de schrijfwedstrijd, Betje als 'verboden vrucht'. De jury koos een winnaar plus negen van de beste ingezonden verhalen. Ze tonen een fantasievol, zeer divers beeld van wat er eventueel gebeurd zou kunnen zijn.

Planbureau
en Bibliotheek
van Zeeland

ISBN nummer 9789072151438

Betje Wolff en de Vlissingse vaandrig

Anya Marinissen (red.)

Betje Wolff

EN DE VLISSINGSE VAANDRIG

TIEN VERHALEN

Betje Wolff

en de Vlissingse vaandrig

Tien verhalen

Anya Marinissen (red.)

Colofon

ISBN nummer 9789072151438

Uitgave: ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland
Middelburg, 2017

Eindredactie: Anya Marinissen

Oplage: 100 genummerde exemplaren

Planbureau
en Bibliotheek
van Zeeland

Inhoud

Anya Marinissen	
Voorwoord	7
Perry Moree	
Een schandaal in Vlissingen in 1755	11

Winnende verhaal

Jan Verdagt	
Ik heb nergens spijt van	19

Overige verhalen

Annette Akkerman	
Een schaakpartij met onverwachte zetten	23
Ans Bonke	
Bekentenis van een bejaarde vrouw	27
Bart Vlasblom	
Verloren brieven	31
Coby van der Wijngaart	
Nooit meer samen	36
Doortje Stam	
Hoe ver zal ik gaan	41
Ger Kaland	
Brief aan mijn vader	44
Marco Stroo	
Het gesprek	49
Peter Fondse	
De korte historie van een gebroken meisjeshart	53
Rob Rijkschroeff	
De inwijding	57

Voorwoord

'Verboden vruchten', dat was het thema van de Boekenweek 2017. Als organisator van dit jaarlijks terugkerende feestelijke boekenfestijn in ZB, ga ik tijdig met zo'n thema aan de slag. Nu wil het feit dat mijn directeur, maritiem historicus Perry Moree, in 2016 een bibliofiel werkje heeft geschreven: *Betje Wolff en de Vlissingse Vaandrig*, uitgegeven bij De Walgvogel in Vlaardingen. In het boekje beschrijft hij een ingrijpend voorval uit het leven van de zeventienjarige Elisabeth Bekker, later zeer bekend geworden als de auteur Betje Wolff. Zij werd in 1755 in Vlissingen korte tijd geschaakt door de zeven jaar oudere vaandrig (onderofficier) Mattheus Gargon. Zoals de tekst vermeldt 'vrijwillig maar zonder toestemming van haar ouders weggevoerd'. Tot op de dag van vandaag is onbekend wat zich tijdens deze schaking precies heeft afgespeeld.

Betje Wolff als 'Verboden Vrucht' en bovendien prima passend binnen een ander project: meer aandacht genereren voor bekende Zeeuwse auteurs in het kader van het ZB-programma Zeeuwse Schrijvers. De keuze om met Betje 'iets' te doen in de Boekenweek

lag voor de hand. We schreven een schrijfwedstrijd uit met de opdracht om de schaking uit te werken in een kort verhaal. Wat speelde zich precies af tussen Betje en Mattheus? Waar verbleven zij? En waarom keerde Betje al zo snel terug naar haar ouderlijk huis? Bekend is dat zij na dit schandaal in Vlissingen in een isolement raakte en dat zij vier jaar later met de dertig jaar oudere dominee Wolff uit Middenbeemster trouwde, waarna zij Zeeland verliet. Mattheus vertrok met een VOC-schip naar Azië.

We ontvingen bijna dertig fantasievolle, zeer divers uitgewerkte inzendingen. Niet alleen van Zeeuwen trouwens. Texel, Nijmegen, Limburg..., overal werd de fantasie blijikbaar geprikkeld om met het verhaal van de schaking aan de slag te gaan. Het was zeker geen gemakkelijk opdracht. Van de auteur werd veel verwacht, hij of zij moest echt onderzoek doen. Hoe spraken de mensen toentertijd met elkaar, welke woorden gebruikten ze? Hoe waren de omgangsvormen en de etiquette en welke beeldspraak was passend? Hoe zag de omgeving van Vlissingen eruit? Binnen het verhaal moest de schrijfstijl aannemelijk zijn en moesten de historisch feiten kloppen. Daarnaast diende het verhaal natuurlijk ook nog aantrekkelijk en logisch te zijn opgebouwd.

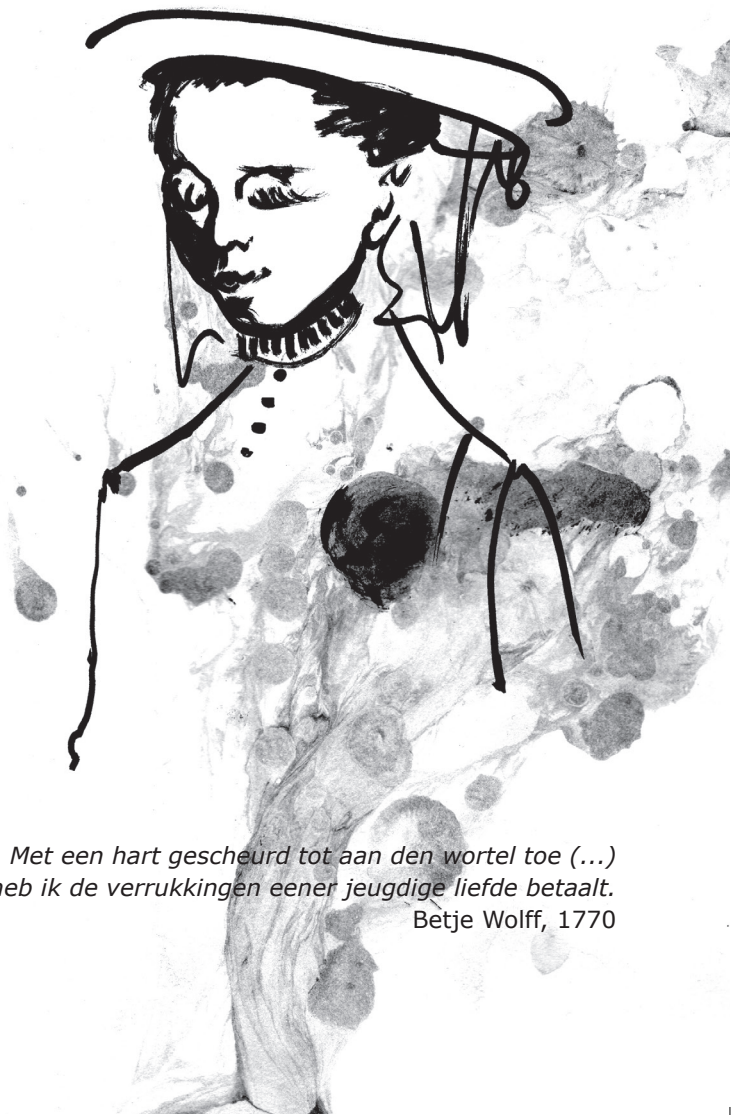
Ook voor de jury (bestaande uit Anna Ros, Theo Raats en Perry Moree) was het niet eenvoudig om alle inzendingen te beoordelen. Maar ze kozen tenslotte unaniem een winnaar. De eerste prijs ging zeer

verdiend naar mevrouw Mieke van der Jagt uit Goes, schrijvend onder het pseudoniem Jan Verdagt. Haar verhaal is getiteld 'Ik heb nergens spijt van', u leest het in dit boekje. De vorm van het verhaal is volstrekt origineel. Ik citeer uit het juryrapport: het is een brief van Betje Wolff aan haar minnaar, geschreven tien jaar na haar korte verdwijning, in 1765, en verzonden met een Oost-Indiëvaarder naar de vestiging Malakka van de VOC, waar Mattheus zich toen bevond. Betje, inmiddels getrouwd met dominee Wolff in de Beemster, had uitsluitend goede herinneringen aan haar omstreken uitstapje. Zo schreef ze Mattheus, 'Ik was rijker dan voorheen want ik had de liefde gekend'.

Aan de juryleden vroeg ik bovendien om negen verhalen uit te kiezen, die naar het oordeel van de jury tot de beste inzendingen behoren. Deze keuze vindt u ook in deze trots door ons gepresenteerde, bijzondere uitgave met een prachtige covertekening van beeldend kunstenaar Liesbeth Labeur. U zult zich ongetwijfeld, net als wij, verbazen over alle uiteenlopende invalshoeken en de vele manieren waarop het thema in de verhalen is uitgewerkt. We openen de bundel met 'Een schandaal in Vlissingen in 1755', de tekst van Perry Moree die als inspiratiebron diende voor de schrijfwedstrijd en het feitelijke uitgangspunt was voor alle ingezonden verhalen. Veel leesplezier gewenst.

Anya Marinissen

vakreferent literatuur ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland

*Met een hart gescheurd tot aan den wortel toe (...)
heb ik de verrukkingen eener jeugdige liefde betaalt.*

Betje Wolff, 1770

Een schandaal in Vlissingen in 1755

De onafscheidelijke Betje Wolff en Aagje Deken vormen het bekendste schrijversduo uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis. De dames zijn nog steeds bekend door hun lijvige brievenroman de *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* (1782), maar publiceerden sinds 1777 daarnaast een groot aantal werken. In genoemd jaar, kort na de dood van Betjes echtgenoot dominee Wolff, huurden Betje en Aagje een huisje in De Rijp. De rest is literatuurgeschiedenis.

Elisabeth Bekker

Betje werd geboren als Elisabeth Bekker in Vlissingen op 24 juli 1738 als jongste dochter van het Nederduits Gereformeerde echtpaar Jan Bekker en Johanna Boudrie. Haar vaders handel in specerijen en kruiden bracht het gezin welstand. In 1755, het jaar waarin dit verhaal zich afpeelt, had Betje drie broers en een oudere zus en bezaten de Bekkers een pand in de Bakkersgang, een 'speelhof met huysinge' in de voorstad Oud-Vlissingen en de Walcherse buitenplaats *Altijd Wel*. De wat fragiele Betje, die al op jeugdige

leeftijd een talent voor dichten en tekenen bleek te bezitten, verloor haar moeder in december 1751. Betje bezocht de Franse school en verwierf daarnaast enige kennis van het Latijn en de Engelse taal. Op 24 juli 1755 werd Betje zeventien jaar. Kort daarna werd zij geschaakt (= vrijwillig maar zonder toestemming van haar ouders weggevoerd) door de zeven jaar oudere Mattheus Gargon.

Mattheus Gargon

Mattheus werd op 15 februari 1731 geboren in het dorpje Zuidzande (in Zeeuws-Vlaanderen) als zoon van dominee Franciscus Henricus Gargon en Adriana du Mont (of Dumon). Mattheus was vernoemd naar zijn grootvader, de auteur van *Walcherse Arkadia* (1715-1717). Dominee Gargon kreeg negen kinderen. Mattheus' broer Franciscus Hendrik werd ook in Zuidzande geboren, maar zijn jongere broers Petrus Mattheus en Arnoldus Johannes zagen het daglicht in Menen (in West-Vlaanderen) respectievelijk Kats (op Noord-Beveland), omdat hun vader als predikant regelmatig van woonplaats wisselde. Geen van deze vier broers volgde in vaders voetsporen, maar uiteindelijk zouden ze allen in dienst van de kamer Zeeland van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) treden. In drie van de vier gevallen was dat op vrijwillige basis, in het geval van Mattheus waarschijnlijk niet.

Mattheus koos voor een carrière als legerofficier in dienst van de Republiek. In januari 1747 werd hij op 15-jarige leeftijd tegen het einde van de Oostenrijkse

Successie-oorlog benoemd tot vaandrig (officier in opleiding) bij de zevende – en later de zesde – compagnie van het Staatse leger. Dit duurde tot begin 1753 toen hij op wachtgeld (halve soldij) geplaatst werd. Mattheus vestigde zich met veel andere militairen in de Breewaterstraat in Vlissingen, dichtbij de Bakkersgang, waar Betje woonde. Mattheus schreef zich in als lidmaat van de Gereformeerde kerk in maart 1753, Betje deed dat zestien maanden later. In de zomer erna, die van 1755, schaaakte de 24-jarige Vlissingse vaandrig de 17-jarige Betje.

Op het klappertje gesteld

Wat zich precies heeft afgespeeld tussen Betje en Mattheus of waar zij verbleven hebben tijdens de schaking, zal vermoedelijk altijd onbekend blijven. Zeker is dat Betje heel kort erna ('daags') weer terugkeerde naar huis. De Vlissingse Nederduits Gereformeerde kerk greep streng in: op 9 september stelde de kerkenraad de geliefden onder censuur ('op het klappertje gesteldt'), waarbij Betjes oudste en kleinzielige broer Laurens een hoofdrol speelde. Mattheus had zich wegens het 'weggaan met Elisabeth Bekker' onmogelijk gemaakt in het Vlissingse, en werd pas op 17 december 1757 van de censuur ontslagen. Betje werd dat al in mei 1756, 'daer sy sig tegenwoordig stigtelyk gedroeg'. Haar verhouding met haar vader was toen al weer geruime tijd hersteld. De familie Bekker was vermoedelijk zeer opgelucht toen Betje eind 1758 contact kreeg met de 31-jaar oudere weduwnaar Adriaan Wolff (1707-1777), gereformeerd predikant in de Beemster. Zij

huwden in november 1759. Dominee Wolff, die zijn jonge bruid haar 'kwade uitstap' met de Vlissingse vaandrig niet kwalijk nam, voerde Betje weg uit het benepen Vlissingen, naar een omgeving waar zij haar literaire talenten volop kon ontwikkelen. De 21-jarige Betje liet Zeeland snel voor wat het was, maar heeft Mattheus nooit kunnen vergeten, zoals onder meer blijkt uit een brief uit 1770 aan een bevriende predikant:

Ik zou niets Gods ter waereld gedaan hebben dan myn lieven jongen beminnen & nagt & dag myn harsens hebben gebroken, om tog zyn heele hart te houden, want ik zou er geen klein stipje van hebben kunnen missen, als eene kleine speldeknop groot.

Hoe was het eigenlijk Betjes *lieve jongen* vergaan?

Naar de Oost met de Compagnie

Nog geen twee weken nadat Mattheus Gargon ontslagen werd van de kerkelijke censuur, op 17 december 1757, verliet hij met het schip *Middelburg* de haven van Rammekens, om nooit meer terug te keren. Dit schip van de kamer Zeeland van de VOC, was gebouwd in 1749 en verliet de Republiek der Verenigde Nederlanden voor de derde en laatste keer. De schipper was Adriaan van den Boer uit Kloosterzande (thans: Gemeente Hulst). Hij voerde het gezag over 346 opvarenden, onder wie Mattheus met de rang van sergeant. De *Middelburg* bereikte Batavia (thans: Jakarta) op 16 juli 1758. Mattheus verdiende als VOC-militair twintig gulden per maand.

Van zijn jaarsalaris zou hij steeds drie maanden voor zijn moeder Adriana du Mont, sinds 1751 weduwe, reserveren. Op vertoon van een biljet kon zijn moeder zich vervoegen bij het Oost-Indisch Huis te Middelburg waar, nadat door de kamerbode was vastgesteld dat Mattheus zich nog levend in Compagniesdienst bevond, uitbetaling plaatsvond. De eerste keer dat moeder Gargon drie maanden gage ontving was in december 1759, de laatste keer in december 1772.

Zoals hierboven aangegeven was VOC-dienst niet iets ongebruikelijks in het gezin Gargon. Mattheus' broer Franciscus Hendrik maakte in de jaren 1751-1757 twee reizen naar de Oost op Zeeuwse VOC-schepen, waarvan een onder de Vlissingse schipper Hendrik Booms, gehuwd met Agneta Adriana Gargon. Franciscus keerde met de *Welgelegen* terug in juli 1757 en was in staat Mattheus in te lichten over het leven in de Oost. Nadat Mattheus eind december 1757 was weggezeild, vertrok Franciscus zelf ook weer, nu als kwartiermeester op het Zeeuwse VOC-schip *Hof d'Uno* in april 1758. Hij overleed echter acht dagen later aan boord, op 2 mei 1758. Ondanks deze treurige gebeurtenis zeilden Mattheus' jongere broers Arnoldus Johannes en Petrus Mattheus in 1759 uit op de Zeeuwse Oost-Indiëvaarders *Radermacher* en *Keukenhof*. Ze keerden beiden terug en maakten daarna nog meer reizen voor de Compagnie.

Mattheus Gargon begon na zijn aankomst in medio 1758 in het garnizoen van Batavia een behoorlijke carrière als militair. Hij klom op tot luitenant (1760),

kapitein-luitenant (1762) en kapitein (1763). In mei 1767 zette hij zijn loopbaan voort op Malakka, tegen inmiddels 100 gulden per maand. Hij ging er wonen met zijn bemiddelde echtgenote Margaretha Jacomina Brommert en zij voerden er een huishouden met een tiental slaven en slavinnen. Mattheus Gargon overleed op Malakka op 19 april 1772, na een testament te hebben gemaakt waarbij zijn moeder erfgename was. Toen in de VOC-kamer op 10 maart 1774 de eindafrekening van Mattheus' verdiensten gemaakt werd, was de moeder waarschijnlijk al overleden. Margaretha erfde toen dit bedrag (ruim 755 gulden). Zij overleed uiteindelijk in Batavia op 13 februari 1784.

Net als Betje was Mattheus dus getrouwd. Hij huwde in Batavia op 8 oktober 1761 met Margaretha, de jonge weduwe van een in februari 1761 overleden predikant (Nicolaas Graaij uit het Zuid-Hollandse Nieuwveen). Graaij was vermoedelijk kort daarvoor, in het voorjaar van 1760, aan de Kaap de Goede Hoop met Margaretha getrouwd. Betje Wolff heeft de herinnering aan haar jeugdige liefde altijd levend gehouden. Of Mattheus nog vaak heeft teruggedacht aan de zomer van 1755 is niet na te gaan. Het is spijtig dat er niet meer bekend is over de schaking van Betje door haar Vlissingse vaandrig. Toen de Engelse dichter Percy Shelley (21) en Mary Godwin (16) in juli 1814 naar het continent vluchten (en snel berooid weer terugkeerden naar Londen) bedienden zij het nageslacht goed door het bijhouden van een gedetailleerd 'journal'. Maar dat gebeurde bijna zestig jaar later, en tien jaar na de dood van Betje Wolff.

Confessie

Om allitererende redenen heb ik de vrijheid genomen Mattheus te betitelen als 'Vlissingse' vaandrig. Gezien zijn feitelijke geboorteplaats zou Zuidzandse vaandrig correcter zijn geweest.

Perry Moree

directeur ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland

Verder lezen

Het meesterwerk *Wolff en Deken. Een biografie* (Leiden, 1984) van P.J. Buijnsters vormt de grondslag van dit artikel. De geciteerde archiefstukken, met uitzondering van die afkomstig uit het VOC-archief en het CBG, staan vermeld in Buijnsters' boek.

Nationaal Archief, Den Haag, VOC-archief, inv. nrs. 13.051, 13.069, 13.090, 13.104 en 13.107, scheepssoldijboeken *Hercules*, *Visvliet*, *Middelburg*, *Radermacher* en *Keukenhof*.

Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag (CBG), Oost-Indische Bronnen, inv.nr. VIBDNI006280.

Jan Verdagt (pseudoniem van Mieke van der Jagt)
1955, Goes

Ik heb nergens spijt van

26 juli 1765

Aan de heer M. Gargon,
p/a VOC-kamer Middelburg

Beste heer Gargon, lieve Mattheus,

Kortelings vernam ik dat U in Malakka bent neergestreken. Ik schrijf u omdat ik u een uitleg verschuldigd ben. Na de gebeurtenissen tien jaar geleden, heb ik u niet meer gesproken. Alleen onze ogen hebben elkaar daarna nog een maal, tersluiks, ontmoet in de kerk. In de uwe lag een onpeilbare droefenis. Een droefenis die ik zelf ook voelde en nog voel als ik aan u terugdenk.

Wat u ook allemaal is verweten in de dagen na de gebeurtenissen, het is ver bezijden de waarheid. U heeft niet mij, ik heb u verleid. De veel te kille japon op mijn verjaardagsfeest, de steelse aanrakingen tijdens het pianospel, mijn blikken toen u afscheid nam: ze waren allemaal bedoeld om u in vuur en vlam te zetten. In de dagen daarna ontving ik tijdens onze gestolen ontmoetingen zoveel tederheid van uw

kant, dat de gedachten aan een schaking mijn hoofd en hart en heel mijn lichaam vulden.

Dat ik het huis in de Middelburgse steeg die ochtend hals over kop verlaten heb, is te wijten aan de verwarring die zich in die nacht van mij meester heeft gemaakt. Ik geef mijzelf daarvan alle schuld. Nadat u zo ongelofelijk teder mijn bottines uittrok, mijn voeten streefde, heb ik u gretig omhelsd. Daarna leek het of mijn geest de tijd niet kon bijhouden. De dierlijkheid, de lucht van cognac (was het cognac?) in uw adem, het haar op uw rug, de proporties van alles: het verlamde mij. De oneindige tederheid waarmee u mij goedenacht kuste, maakte alles nog vreemder. Terwijl u als een zuigeling lag te slapen, tolden de gedachten in mijn hoofd rond.

Bij het krieken van de dag ben ik opgestaan, heb mij aangekleed en ik ben weggeslopen. Op de trap kwam ik de vrouw van de sleutels tegen. Ze had mij die avond boers en onverschillig toegeschenen maar op mijn goedmorgen zei ze 'ach lieve kind toch'. Dat maakte mij heel beschaamd.

Door de stad ben ik langs de gevels gelopen, beschaamd om wat ik gedaan had, maar lopend door de velden vond ik mijzelf terug. De voerlui namen hun hoeden af, de vrouwen knikten vriendelijk; ik was ongeschonden. Zelfs rijker dan voorheen want ik had de liefde gekend.

Wat daarna gebeurde, weet u net zo goed als ik. De preken, de berispingen, de vervlogen vrijheid. Toen een week later mijn stonden kwamen, wist het hele huishouden dat onmiddellijk. De opluchting die in de vertrekken hing, maakte zich ook van mij meester.

Ik heb veel aan u gedacht en dat doe ik nog steeds.
Toen ik hoorde dat u met de Compagnie vertrokken was, heb ik de hoop opgegeven.
Het gaat mij goed. Tederheid zoals ik van u ervaren heb, heb ik niet meer gekend. Ik ben gelukkig gehuwd met een man die van mij niets verwacht dan trouw en rust en toegewijde aandacht. Ook hij is teder. Hij laat mij zijn preken lezen, vraagt advies, heeft mededogen met minder bedeeden en schilt elke avond zorgvuldig een appeltje voor mij. Ik vind voldoening in mijn gedichten en andere schrijverij en ik denk nog vaak aan u. Ik heb nergens spijt van.

Ik wens u alle goeds. Vaarwel, uw immer toegenegen
Elisabeth Wolff-Bekker

Annette Akkerman

1962, Maarssen

Een schaakpartij met onverwachte zetten

Betje loopt vrolijk pratend naast Mattheus. Het hoge gras ritselt langs haar rokken. Haar zoom is nat en smerig. Mattheus draagt haar kriebies. Zijn gezicht staat serieus. Betje mist zijn vrolijke grapjes, waarop ze zich zo had verheugd. Ze vraagt zich af of ze er goed aan heeft gedaan hem te betrekken in haar plan. Ze heeft hem overtuigd met het verhaal dat ze thuis geen leven heeft bij haar strenge vader. Haar enige redding is deze vlucht, anders zou ze zich verdrinken in zee. Ze heeft het verhaal zo natuurgetrouw verteld, dat Mattheus geen moment heeft getwijfeld aan het waarheidsgehalte.

'Wat ben je stil.' Mattheus haalt zijn schouders op. Betje gaat gearmd met hem lopen en vlijt haar hoofd tegen zijn bovenarm. 'We zijn er bijna. Ik heb tegen de uitbaatster gezegd dat je mijn nichtje bent.' 'Denk je dat ze dat gelooft? Ze zal toch wel slimmer zijn. Je onderschat de vrouwen, lieve Mattheus.' 'Betje, het is een heel eenvoudige kamer, niet zoals je thuis gewend bent.' Betje voelt zich schuldig. Mattheus is zo rechtschapen en ze hoort zijn geweten knagen.

De smoezelige schort van de uitbaatster belooft niet veel goeds. De vrouw ziet er niet uit of het haar iets uitmaakt of Betje wel of niet een nichtje is. Ze gaan de donkere trap op naar de kamer. Iedere tree kraakt en uit de andere kamer op de overloop komt een vrouw, slechts gekleed in een korset. Mattheus duwt Betje naar hun kamer. Waarschijnlijk verwacht de vrouw bezoek, want met een klap gooit ze haar deur dicht. Mattheus maakt een verontschuldigend gebaar. Hun kamer is schaars gemeubileerd, een bed, een klein tafeltje en een gammele stoel. Door het kleine, vuile raam valt nauwelijks licht. Onwennig staan ze samen in de kamer. Betje gaat op het bed zitten. Mattheus dreunt heen en weer.

'Laten we eten', stelt Betje voor en ze pakt de homp brood en een stuk Zeeuws spek uit haar karbies. Dit heeft ze uit de keuken meegenomen. Ze hoopt dat Leijntje hier geen problemen over krijgt. Of dat Leijntje ondervraagd wordt over het verdwijnen van Betje. Samen met Mattheus op het bed, eten ze van het brood. Even verdwijnt de spanning. Betje denkt dat ze nu haar kans moet grijpen. Als ze het brood op hebben stelt ze voor om naar bed te gaan, onder het mom van vermoeidheid door de lange voetreis. Ze hoopt dat Mattheus de hint begrijpt, hij keert zich echter discreet van haar af als ze haar jurk uittrekt. Met weerzin gaat ze onder de ruwe deken liggen op de matras zonder laken. Uit de wijze waarop Mattheus angstvallig probeert afstand te houden op het smalle bed, trekt Betje de conclusie dat de ware reden dat hij met kleren aan op de deken gaat liggen, niet ingegeven wordt door de bevlekte matras.

Het duurt niet lang of Mattheus is in dromenland. Betje kan de slaap niet vatten en vraagt zich af of ze niet beter Corneel had kunnen kiezen voor haar plan. Die zou meteen toehappen, alleen gunde Betje hem haar maagdelijkheid niet. Ze geeft de voorkeur aan de zachte aardige vaandrig.

Is het verkeerd om zover te gaan voor de schrijverij? Met haar fantasie kan Betje veel verzinnen, ze weet alleen niet hoe het is om met een man samen te zijn. Met Leijntje uit de keuken heeft ze wat geëxperimenteerd, dat was een openbaring, echter zoveel anders dan met een man. Hoe kan ze nu een verhaal schrijven over een getrouwde vrouw als ze nog nooit samen is geweest met iemand van het andere geslacht?

De volgende ochtend is Mattheus in een beter humeur. Hij heeft goed geslapen en stelt voor om de mufte kamer te verlaten en langs het strand te wandelen. De wandeling doet hen goed en ze blijven de hele dag buiten. Mattheus is nu veel meer ontspannen. Met tegenzin zoeken ze in de vroege avond hun kamer weer op. Mattheus besluit dat ze morgen teruggaan. 'Dit is geen plek voor een dame.' Het is duidelijk dat hij geen tegenspraak duldt. Betje heeft dus nog een avond.

Die avond gaat Betje dicht tegen Mattheus aan liggen. Hij schrikt van haar voortvarende handen, die hem verkennen. Zijn lichaam reageert onmiddellijk, nog voor hij zich op de daad heeft kunnen bezinnen.

Beschaamd kruipt hij weer in zijn schulp. Die nacht slaapt hij zittend op de fragiele stoel.

De volgende dag gaan ze vroeg op pad. Mattheus is niet meer van zijn plan af te brengen en zal Betje weer in Vlissingen afleveren. Hij is bereid alle schuld op zich te nemen, doch daar wil Betje niets van weten. Betje probeert zich met hem te verzoenen. Op het laatste stuk van de tocht begint Mattheus een monoloog over hoe hij zich als vaandrig moet gedragen en dat hij een eerbare vrouw nooit ten val mag brengen. Betje probeert uit zijn hoofd te praten dat hij schuldig is aan het voorval. Zij kan het alleen niet over haar hart verkrijgen om te vertellen wat de werkelijke reden was van hun vlucht. Net buiten Vlissingen neemt ze afscheid van Mattheus.

Betje besluit af te zien van een verhaal over een getrouwde dame, dat staat te ver van haar af. Misschien kan ze beter over het wel en wee van jonge juffers schrijven. Daar vindt ze voldoening in. Zelfs nog veel later, als ze al veel gepubliceerd heeft, vindt ze inspiratie in haar belevenissen met Mattheus als ze schrijft over Sara Burgerhart. En Mattheus... vaak nog zal ze aan hem terugdenken, met liefde en ontroering.

Ans Bonke

1955, Middelburg

Bekentenis van een bejaarde vrouw

Goed dan. Zolang er in het Zeeuwse – en waarschijnlijk ook daarbuiten – geen feiten worden gegeven over die ene nacht, die ik met Mattheus Gargon doorbracht, zullen roddel, achterklap en insinuaties eindeloos kunnen doorgaan.

Dat kan enerzijds goed blijken te zijn voor de verkoop van en de interesse voor mijn werk: wellicht wordt er zelfs over 200 jaar nog gespeculeerd over die nacht. En zolang er gespeculeerd wordt, wordt er informatie gezocht en gelezen.

Anderzijds kan het geven van de feiten mijn bekrompen familie – met mijn kleinzielige broer Laurens voorop – de fijne kerklieden en alle andere kletsmeiers, voorgoed – ook postuum – de mond snoeren.

Ik ben de enige die over de feiten beschikt: ik was daar die nacht en ik ging weer weg. Een dag na mijn verjaardag gingen we samen weg, ik werd geschaakt, zelfgekozen en zonder getuigen.

De volgende dag ging ik alleen terug naar huis. Zelfs mijn lieve Mattheus weet niet waarom ik ging. Ik heb het hem nooit verteld. En heb ik er spijt van gehad?

Nou en of. Tot op de dag van vandaag. Van niemand heb ik ooit nog zoveel gehouden, geen enkele nacht kan tippen aan die ene, die eerste in 1755. Die nacht was volmaakt. Nu nog kan ik de elektriciteit die zijn aanrakingen opriepen voelen, alleen al door eraan te denken. Nog krijg ik het warm van de herinnering aan zijn handen, die mijn schouders aanraakten om mijn losgewaaide sjaal weer recht te hangen. Daarmee begon het namelijk allemaal.

We hadden elkaar natuurlijk al vaak gezien: bij de wandelingen met de gouvernante naar de haven en bij de bijeenkomsten op 'Altijd Wel'. Als lieveling van mijn vader heb ik van kleins af aan al genoten van de speciale aandacht van mannen. Op een of andere manier verstond Mattheus de kunst om mij – in een gezelschap – mooier en leuker te laten lijken: ik maakte betere grappen in zijn aanwezigheid, mijn optreden werd meer gevat, gedurfd en charmant als hij naar me keek.

Heel mooi was ik eigenlijk niet, een beetje te mager en te klein en ik kon heel scherpe opmerkingen maken, maar door zijn ogen, door hoe hij naar me keek, werd ik aantrekkelijker, stralender en zachter. Mijn jaloerse zus, die eigenlijk veel mooier was dan ik, maar in de verste verte niet zo onweerstaanbaar, maakte me ooit een compliment dat ik er zo mooi en levenslustig uitzag als Mattheus er was.

Hij was heel knap om te zien: lang, donkere krullen en donkere ogen met pretlichtjes. En dan zijn nek; ik moest me altijd beheersen om van die nek af te blijven als hij zat te praten en ik achter hem langs

liep: zo sterk, zo gespierd en tegelijk zo zacht door die donkere krulhaartjes boven zijn kraag. In zijn uniform was hij, niet alleen voor mij, dat weet ik zeker, onweerstaanbaar. U kunt zich misschien niet voorstellen hoe schuchter wij waren met aanrakingen, hoe beheerst wij moesten zijn.

Maar goed, het ging me zeker niet alleen om zijn uiterlijk, al voegde dat heel veel toe. We konden goed praten over de natuur, over het geloof, over wijsbegeerte en over boeken. Als een van de weinigen in het gezelschap had hij geen oordeel over mijn vrijpostige meningen: hij genoot ervan.

Het past me niet om in detail te treden over onze gezamenlijke nacht.

Misschien wordt intimiteit in andere tijden anders gewaardeerd; ik laat het hier bij de volmaaktheid tussen ons twee: het kon echt niet beter, niet liefdevoller, niet inniger, niet completer. Een zwoele, warme nacht, na een bijna tropische zomerdag. Ik was al zeventien geworden en voelde me volwassen. U kunt vast zelf wel bedenken waar wij waren: alleen tussen Heemskerk en Beverwijk bleken – veel later – de duinen nog mooier en omvangrijker dan die aan de Zeeuwse kust. Waarom ging ik dan toch weer weg? Was ik bang voor dat geluk, dat natuurlijk nooit kon blijven duren? Was ik bang voor de toorn van mijn vader, of voor mijn relatie met de Algoede? Was ik, als verwende en welvarende koopmansdochter bang voor armoede? Of werd ik bang toen Mattheus me vertelde over een eerdere liefde? Ik schrok daar in ieder geval vreselijk van. Op dat moment voelde ik mij ineens niet meer zo aantrekkelijk, zo bijzonder

en zo innemend. Ik ben niet opgevoed met sprookjes, maar hij was voor mij wel de eerste, de enige en de belangrijkste. Ik heb gewacht tot hij in slaap viel en toen ben ik weggegaan.

Als je jong bent komt een emotionele opwelling soms voor het redelijk denken en het zorgvuldig afwegen.

'Chaos of thought and passion, all confused'. Dat was het. Misschien is hij juist omdat ik ben weggegaan, altijd mijn lieve, mijn liefste jongen gebleven.

Met de mooiste nek ooit en met nog veel meer onweerstaanbaars. Misschien was ik met hem juist daarom nooit aan schrijven toe gekomen.

Van mij mag iedereen, tot in de eeuwigheid blijven raden naar mijn motieven in en na die nacht. Dat doe ik zelf soms ook nog. De herinnering neem ik mee, tot in mijn graf.

Betje Bekker, 14 maart 1803.

Bart Vlasblom
1957, Colijnsplaat

Verloren brieven

Zeebrugge, 6 maart 1987

Lieve Bettine (Betje voor deze gelegenheid, haha),

Voor de verandering wordt dit eens niet de gebruikelijke opsomming van mijn wedervaren in Londens public transport of de voortgang van mijn stage bij het Britse Admiraliteitsarchief. Ik kwam vorige week bij het zoeken naar in beslaggenomen brieven van de Middelburgse VOC-kamer toevallig ook een oud mapje met Vlissingse brieven tegen. Daar wil ik je over vertellen in de twee uur die ik in het restaurant van de veerboot ben voordat we afvaren. Ik was wat vroeg in Zeebrugge en zit nu achter een bord zeebanket en een glas witte wijn. Zonde dat je niet in Zeeland was deze week, ik had je graag even geknuffeld. De trouwerij was leuk, daar vertel ik later wel meer over.

Het mapje brieven was van een Zeeuws-Vlaamse onderofficier, Mattheus Gargon, die in 1757 op een klein VOC-schip, de *Middelburg*, van Fort Rammekens naar Indië vertrekt. Dat schip komt kort na vertrek in problemen onder de Engelse kust en

loopt met averij binnen in Margate. De map is daar waarschijnlijk samen met allerlei scheepspapieren door de Engelsen in beslag genomen en zo ben ik er dus aan gekomen.

Het zijn brieven uit Zeeuws-Vlaanderen van familie van Mattheus maar ook een nooit verzonden brief van hem aan Elizabeth Bekker en twaalf door haar geschreven brieven aan hem. Misschien weet je het niet maar Bekker is de meisjesnaam van Betje Wolff! Het zijn voor zover ik heb kunnen nagaan nog onbekende brieven van haar.

Nu wat uit die brief van de onderofficier aan Betje. Ik heb de mengelmoes van Frans, oud Nederlands en Vlaams voor jou vertaald – en ingekort in de amoureuze uitweidingen (die gebruik ik in mijn eerstvolgende valentijnsbrief aan jou, haha).

‘Allerliefste Elizabeth, na voorspoedig vertrek van de rede van Vlissingen ligt de *Middelburg* nu in een onaanzienlijk Engels havenplaatsje. Het was geen storm, maak je geen zorgen om mij, maar een onverstandige manoeuvre met de bezaansmast. Het zal enkele dagen duren voor we verder kunnen naar Afrika. Morgen zal ik deze brief verzenden hier in Margate en anders in Batenstein, de handelspost aan de Goudkust waar we proviand inslaan alvorens door te gaan naar de Kaap. Ik zal je zoals beloofd elke maand schrijven en je verhalen van Afrika, de Oost en mijn legerplaats Batavia. Weet dat hoe ver van jouw woonstee ik ook ben, Betje, immer denk ik aan jou.’

Je moet weten Bettine, dat Betje en deze soldaat elkaar dan al drie jaar kennen, dat lees ik in haar brieven. Zij was een dromer en boekenlezer; ze leefde op bij het lezen van zijn post. Zijn brieven vond ze o zo heerlijk en vooral zijn verhalen over Frankrijk waar hij ooit geweest moet zijn. Ze schrijft hem meer dan eens hoe graag ze daar ook eens naar toe zou willen. Ze smeekt hem om haar mee te nemen. Ondanks al zijn bezwaren – ze is te jong, ze hebben geen geld, het is te ver – vertrekken ze toch:

‘Hier aan boord droom ik van de gratie waarmee je bevallige hand de ganzenveer voert die parels toebedeeld aan het perkament. ’s Nachts herleef ik alle zoete uren die we liepen naar het zuiden na de stiekeme overtocht naar Breskens, beurtelings over het stevige zand en blootsvoets door het frisse water. Na donker verschenen de sterren in de nacht die zo lang warm bleef en later lichtte de zee op, met toverachtig groene vonken.’

Uit wat zij later aan hem schrijft begrijp ik dat ze van Breskens naar het Zwin gelopen zijn. Daar heeft hij haar ’s nachts achtergelaten om eten en kleren te halen bij zijn familie in Zuidzande. Hij is er de rest van de nacht gebleven, bij zijn broers – pratend, drinkend? Toen hij ’s morgens terugkwam was zij allang op een passerende schuit onderweg terug naar Vlissingen.

‘Verwijt jouzelf niets, Elizabeth. Ik en ik alleen had wijzer moeten zijn; zo onvoorbereid op pad te

gaan. Maar niet alles is verloren. In de brief die ik vlak voor mijn vertrek uit Vlissingen van jou mocht ontvangen, schrijf je dat je me niet vergeten bent, dat je me nog immer liefhebt en dat je weer met mij vertrekt als de kans zich voordoet. Weet dan Betje dat die kans komen gaat! Die komt wanneer ik met verlof terugkeer naar Zeeland; dan heb ik ruimschoots geld voor een rijtuig of zelfs om ons met een schuit naar Duinkerken te laten varen. Heb geen twijfel over mijn geduld, toewijding en bovenal liefde voor jou, mijn prinses van de poëzie. Morgenochtend, direct na inspectie, zal ik van boord mogen en het eerste wat ik doe is deze brief aan jou posten. Nu is mijn kaars ten einde, ik leg me te ruste en droom over jou, aller beminnelijkste Elizabeth, mijn Betje, nachtegaal, slaap zacht.'

Nou, wat vind je ervan, mijn eigen beminnelijke Betje/Bettine? Die brief is dus nooit aangekomen en of deze Mattheus later nog brieven gestuurd heeft, vanuit Afrika of Indië, weet ik niet. Betje is twee jaar later getrouwd met een ander: dominee Wolff.

Oei, de scheepstoeter gaat. Ik brei snel een eind aan deze brief en het zeebanket. Ik moet mijn zeeziektepil nog nemen – en o wee, die ligt in mijn autootje. Ik hoop dat ik nog naar het autodek mag. Ik sta geparkeerd ergens onderin de krochten van de *Herald of Free Enterprise*, een onmogelijk groot en onoverzichtelijk schip. Ik hoop echt dat ze eens opschieten met die tunnel. Zodra ik in Dover ben zoek ik een 'postbox' voor deze brief. En terug in Londen

ga ik alles uit het mapje kopiëren want eerlijk gezegd
voel ik me nogal bezwaard dat ik nu al een week
rondzeul met authentieke, nog onbekende brieven
van Betje Wolff – zonder dat ook maar iemand in
literair Nederland er benul van heeft, mind you!

Ik groet je en spoed me onderdek-waarts.
Je beminnelijke en liefhebbende Aafje (Aagje, haha)

Coby van der Wijngaart

1944, Westkapelle

Nooit meer samen

Voorwoord

Honderden jaren terug in de tijd getransporteerd, is het 1750, en is Elisabeth Bekker – beter bekend bij het grote publiek als Betje Wolff – twaalf jaar oud. Ze heeft zojuist haar eerste dagboek cadeau gekregen van haar moeder. Ik laat u meelesen uit haar dagboek, alleen relevante stukjes die van toepassing zijn op de levensomstandigheden van Betje, de aanloop naar de schaking, en de reden waarom ze de volgende dag weer thuis was.

December 1750

Lief dagboek, ik ga alles in je schrijven, echt alles ga ik met je delen, wat ontzettend heerlijk om een eigen geheime vriendin te hebben. Maar eerst wil ik je vertellen wie ik ben en hoe ik leef, want dat deel je toch met je beste vriendin? Ik ben een nakomertje in het gezin en ben genoemd naar mijn oudste zusje die maar twee jaar is geworden. Mama zei: 'dan vergeten we dat engeltje ook niet'. Ze heette Elisabeth, maar mij noemen ze Betje. Ik heb nog drie broers in leven en een zus. De oudste broer is 24 jaar en heet Laurens, hij mag mij niet en heeft varkensoogjes die me priemend

aankijken. Hij geeft mij een onprettig gevoel. Morgen schrijf ik weer in je, ik ben nu te opgewonden en wil je duizenden dingen tegelijk vertellen. Eerst lekker slapen en over je dromen.

Ik wil je vertellen hoe gelukkig ik ben. Waarom? Omdat we in een heel groot en mooi huis wonen. We stammen af van een gegoede familie en vader is een succesvol koopman. We hebben veel bedienden in huis die voor ons zorgen. Daarom kan ik naar hartenlust muziek maken, tekenen, studeren en dichten. De meeste mensen hebben het niet zo goed. Ze lijden honger of gaan uit stelen. Ze worden dan meestal opgepakt, de kerk heeft vele spionnen. En daarna worden ze opgehangen of komen in het gevang terecht. Ik bof maar lief dagboekje, dat ik bij zo'n fijne familie hoor.

Juli 1751

Vriendin het is zo fijn om met mama te praten. Ze vertelt me elke dag nieuwe dingen, over vroeger, over wat het huishouden inhoudt, hoezeer ze vader mist, die weer een grote reis maakt. Maar lief dagboek, ik begin me zorgen te maken om mijn mama, ze is zo bleek en snel moe. We zitten veel buiten in de schaduw. Ze geeft me steeds meer raad over het leven, zoals ze dat noemt.

September 1751

Mama is te moe om veel te praten, maar ze overhoort al mijn huiswerk dat ik heel goed voorbereid. Ik wil haar natuurlijk niet vermoeien met te veel uitleg over mijn lessen.

December 1751

Wat een verdriet vriendin, mama is heel ziek geworden en ineens is ze dood. Dagboekje, het doet zo'n pijn dat mama niet bij me kan zijn. Papa heeft besloten dat ik naar een Franse school moet gaan om mijn onderwijs af te maken. Nu heb ik alleen jou nog, lief dagboekje.

Januari 1755

Eindelijk ben ik weer thuis vriendin. Ik ga heerlijke wandelingen maken want ik heb de kust van Vlissingen en haar wind gemist. Vanuit de Bakkersgang, waar we wonen, loop ik langs de Breewaterstraat, waar veel militairen - die op wachtgeld staan - gevestigd zijn. Ik zie ze naar me kijken en voel me mooi, ik word er opgewonden van.

April 1755

Vriendin, ik ben waanzinnig verliefd. Toen ik vandaag weer langs de Breewaterstraat liep, struikelde ik bijna over een steen en ineens waren daar twee sterke armen om me heen en keek ik in de mooiste donkere ogen ooit. Een gezicht met de liefste glimlach keek me aan en zei: 'gelukkig heeft u zich niet bezeerd, uw dienaar Mattheus Gargon'. Ik lachte terug: 'ik ben Betje Bekker, aangenaam'. Blozend ben ik toen naar huis gelopen. Wat een lieve jongen.

Juni 1755

Mattheus en ik zien elkaar elke dag stiekem in de duinen waar we kussen uitwisselen en elkaars hand vasthouden. En wat er dan gebeurt is niet te bevatten! Terwijl mijn vader weer een nieuwe reis maakte en

de bedienden een avond vrij waren, kwam Laurens mijn kamer binnen. Hij smeet mij op bed en heeft me ontmaagd. Hij verkrachtte me met tussenpozen de hele nacht. Laurens heeft me veel pijn gedaan en vertelde me dat ik nu voortaan van hem was en dat niemand mij zou geloven, wanneer ik iets daarover zou vertellen.

Juli 1755

Vriendin, ik moet de afschuw en de tranen achter me laten en dit aan Mattheus vertellen. Maar eerst wil ik dat hij mijn man wordt in elke betekenis van het woord. Dan kunnen we verder met ons leven, wegvlugten van hier. De tante van mama heeft een huis even buiten Vlissingen. Ik heb haar gevraagd of Mattheus er twee dagen mag logeren en stiekem ga ik dan met hem mee. Ik wil de zoete liefde proeven. Onze liefde vieren, die zo puur is en elkaar overladen met strelingen, kussen en hartstochtelijk genieten van de hele nacht. Alles vergeten. En zo gebeurde het lief dagboekje. Het geluk, samen met mijn lieve jongen, is niet te beschrijven.

De volgende dag

Stormt Laurens – door tante gewaarschuwd, want ze wilde niet bij een schandaal betrokken worden – de kamer binnen, plukt mij van het bed en gooit me als een lappenpop in een hoek. Mattheus pakt hij bij zijn haren en stompt zijn gezicht tot moes terwijl hij schreeuwt: 'jij krijgt de doodstraf, je hebt mijn minderjarig zusje geschaakt'. Dan vlieg ik overeind en gil: 'dan wil ik ook dood'. Laurens kijkt

me met een geslepen blik in zijn ogen aan en zegt:
'als je nu met mij meegaat naar huis en over, dit
hier, nooit meer een woord zegt, en zijn naam ook
nooit meer uitspreekt, zal ik zijn leven sparen en
hem overdragen aan de kerk'. Ik stem toe in alles
wat Laurens zegt. Mattheus zijn leven is zo gered.
Helaas moet ik verder met een hart onherstelbaar
beschadigd. Mijn zoete liefde is verder voor altijd
onbeantwoord, en een duistere haat voor mijn broer
Laurens blijft.

Doortje Stam

1957, Belt-Schutsloot

Hoe ver zal ik gaan

Zonnestralen verwarmen het kille vertrek niet waarin ik mij sinds mijn thuiskomst bevind. Starend naar de vage vormen van stenen onder mijn voeten luister ik naar stemmen zonder ze daadwerkelijk te horen.

'Waar ben je vannacht geweest, Betje?'

Ik schrik van de toon in mijn vaders stem maar bespeur, ondanks zijn ernst, ook iets van warmte. Betje, zoals hij mij vaak liefkozend noemt. Zou hij dan toch niet zo heel erg boos op mij zijn? Hoe anders dan mijn fijne broer, die nu hij mijn aandacht heeft, het woord overneemt. Zie hem daar staan met een vroom geplooid gezicht. De rimpels op zijn voorhoofd bewegen mee met het ritme van zijn woede. 'Vader, Elisabeth heeft gezondigd tegenover God en zijn gemeente en ze heeft u in het ongewisse gelaten over haar verblijf vannacht. Heel de stad spreekt er reeds schande van. Ze verdient het om hiervoor gestraft te worden. En dat geldt ook voor dat stuk ongeluk waarmee ze verdween.' Spekseldruppels mengen zich tussen zijn lippen en benadrukken zijn fel uitgesproken oordeel. Ik kan een rilling niet onderdrukken. 'Mattheus is zijn

naam,' zeg ik gedurfd opstandig. Overigens heeft Laurens wel gelijk, ik heb gezondigd en zal mijn spijt moeten betuigen.

"En alle levende wezens die er wemelen, zullen leven, ... dan wordt het water van de zee gezond. Overal waar de beek komt, zal alles leven." Zo staat het in Ezechiël 47: vers 9.

Mattheus en ik doolden in een moment van onbezonnenheid, op een tijdstip dat we daar niet behoorden te zijn, bij die immense zee. Was het de drang naar avontuur? Of een stonde om te ontsnappen aan dwingende blikken en vooringenomen meningen? Daar op het strand vormden golven ribbelsporen, en beetje bij beetje spoelde het water terug naar de zee, maar liet daarbij behalve water, ook leven uit de zee achter.

Ik sluit mijn ogen en zie Mattheus voor me, anders dan ik ooit gedaan heb en ooit nog zal doen; kwetsbaar. Ik koester het innig delen van wat ons bezig hield, die nacht leken wij op elkaar afgestemde zielen. Zacht voelde het duinzand dat hij zevend door zijn vingers liet glijden en mij op liet vangen in het kommetje van mijn handen. Het had iets troostends. Ik had behoefte aan troost, miste mijn moeder. Zou vader dat begrijpen?

Neerslachtig geworden van die afgelopen grauwe aaneengesloten regendagen, melancholiek. Redenen waardoor ik ontvankelijker werd voor extra

aandacht? En wat voor invloed kan een afnemende maan hebben op de geest van een mens?

Hand in hand liepen we op blote voeten door het natte zand, steeds dichterbij de zee en op dat moment vroeg ik mij heel even af; hoe ver zal ik gaan? De vraag behoefde geen antwoord, want de verleiding bekoelde in de branding.

'Elisabeth? Belijdt je spijt?' Laurens dwingende stem dringt door tot mijn gedachten maar ik negeer hem en wend mij tot mijn vader. 'Lieve vader, het spijt me dat u zo ongerust bent geweest. Het was een ondoordachte handeling van mij en ik zal de straf aanvaarden wanneer die mij wordt opgelegd. Zoals het een zondaar betaamt,' voeg ik er snel aan toe. Vader gebiedt Laurens te zwijgen en vraagt niet verder. Ik kniel voor hem neer en voel de lichte druk van zijn hand op mijn schouder. Het stille verwijtende zwijgen dat hierop volgt, doet mij nog het meeste pijn.

Ger Kaland
1952, Middelburg

Brief aan mijn vader

Lommerlust, Beverwijk, januari 1783

Lieve vader,

Vele maanden heb ik U niet geschreven, geheel tegen mijn gewoonte in. U moet weten dat ik een moeilijke periode heb doorgemaakt. De onrust die er al was vanaf mijn jeugd is door de jaren heen steeds méér geworden totdat het onhoudbaar werd.

Ongeveer een jaar geleden heb ik mijn pen neergelegd en enkel nog met de grootste moeite U een maandelijks brief geschreven totdat ook die gewoonte door mijn innerlijke strijd onmogelijk werd. Ik zal proberen uit te leggen wat me meer en meer deed beseffen dat ik een drempel over moest. Een drempel waaraan ik me steeds stootte en die te hoog was om over heen te stappen. Een mens kan het zeker wel negeren, doen of er niets aan de hand is. Een tijdlang kan men zo een houding aannemen en onmerkbaar zichzelf verliezen. Totdat men op een dag wakker wordt en beseft dat de grens bereikt is. Ik ben er van overtuigd dat elk mens wordt geboren

met een besef van geluk en liefde. Een besef dat steeds een leven lang hem aanzet tot het zoeken van die liefde. Er zijn mensen die zoeken en nooit vinden, sommigen vinden het deels en een enkeling, het is zeer zeldzaam, vindt het grote geluk, vindt een grote liefde. Het besef van die onontkoombare zoektocht werd me al vroeg duidelijk. En het niet kunnen vinden van dat geluk had tot gevolg dat er in mij steeds die onrust was. Soms sluimerde het, dan weer was het manifest aanwezig en leed ik er onder. Nu lieve vader, is aan die onrust een eind gekomen en meen ik de grote liefde, ik zou het met hoofdletters moeten schrijven, gevonden te hebben.

Lieve vader, ik zal, nee moet U de details onthullen. Ongetwijfeld staat de herinnering aan mijn plotselinge verdwijning op 17-jarige leeftijd ook al was het maar voor één dag, U nog vers in het geheugen. De schande voor ons gezin en familie, de geruchten die door Vlissingen gingen. Ik had tot die gebeurtenis nooit iets gevoeld voor een jongen. Daarover maakte ik me zorgen omdat mijn vriendinnen altijd opgewonden en opgetogen vertelden over hun contacten met het andere geslacht. Ik was nieuwsgierig wat er zo bijzonder was om met een jongen om te gaan. Ik vond in Mattheus Gargon een lieve vriend en met hem ben ik op stap geweest. We reisden per koets naar Oostkapelle en hebben in bossen en duin gewandeld, gepraat, gelachen en een heerlijke zonnige middag beleefd. Dat zijn de goede herinneringen aan de lieve jongen Mattheus. Maar ik moet U ook iets anders vertellen en U moet het me

maar niet kwalijk nemen, want er was ook een grote teleurstelling in die ontmoeting. Zijn fysiek stond me tegen en het was voor mij onmogelijk hem nog maar aan te raken. Toen we aan het eind van die dag weer in Vlissingen waren, was de onrust en verwarring waarover ik schreef zo groot dat ik me geen raad wist. Hoe kon ik zo gesteld zijn op deze jongen en hem toch afwijzen?

Later kwam Adriaan Wolff in mijn leven. De eerste dagen van ons huwelijk kwam alles weer terug van wat ik had doorgemaakt met Mattheuss Gargon. Het was dezelfde onmogelijkheid om dichtbij Adriaan te zijn. Ik moet U bekennen dat we maar twee nachten samen in het echtelijk bed hebben geslapen. De afkeer van zijn lijfelijke aanwezigheid, aanraking, stem, geur was een verschrikking voor me. De man kon er zelf niets aan doen. Ik voelde me zo schuldig om voor hem niet de vrouw te kunnen zijn die hij begeerde en wilde liefhebben. Het is maar goed dat we geen kinderen hebben gekregen. In zoveel liefdeloze afkeer behoren geen kinderen te worden verwekt noch geboren te worden. Daarbij nog het grote leeftijdsverschil, zelfs zo groot dat hij mijn vader had kunnen zijn, maakte het samenleven met hem van dag tot dag tot een hel.

In die tijd was er nog steeds dat sluimerende weten dat een leven in liefde zeker wel mogelijk moest zijn. Adriaan en ik hebben nooit een seconde in liefde geleefd. De drempel waarover ik sprak, leek in die tijd op een torenhoge muur waarachter een

onbereikbaar land, het beloofde land van geluk en liefde lag. Langzaam kwijnde ik weg. Ik heb nog vóór zijn overlijden Aagje Deken leren kennen. Mijn enthousiasme over de vriendschap met haar heb ik vaak in brieven aan U laten blijken. Maar er was ook die vreemde verwarring in me wanneer Aagje en ik samen waren.

Op het moment dat Adriaan overleed, was er onmiddellijk een grote opluchting naast het verdriet om alles wat er niet was geweest. De weken daarna leek het of het beloofde land, een leven van geluk en liefde, als een stip aan de verre horizon opdoemde.

Kort daarop zijn Aagje en ik gaan samenwonen. Lieve vader, beloof me dat U mij niet zult verstoten maar te proberen te accepteren dat ik in Aagje alles heb gevonden wat ik heel mijn leven tevergeefs heb gezocht bij een man. We leven hier in Lommerlust in de grootst mogelijk liefde samen onder één dak. We zijn zowel vriendinnen als geliefden. Delen onze passie voor literatuur, filosofie en schrijven. Haar heb ik lief zoals zij mij liefheeft. Met heel ons hart, ons verstand en onze ziel. Het is de grote liefde waarover ik schrijf en die een mens hooguit één keer in z'n leven mag ervaren. Het zou een grotere zonde zijn die te verkwanselen dan het samenleven en liefhebben van twee mensen van hetzelfde geslacht.

De drempel heb ik ook nu pas na een innerlijke strijd waarover ik al schreef in deze brief, kunnen nemen en ik heb met veel moeite eindelijk mijn eigen natuur

geaccepteerd. Ik hoop vurig dat U, mijn geliefde vader en ik vraag het ook postuum aan mijn moeder, mij ook nu kunt accepteren zoals ik uiteindelijk ben geworden en altijd al was.

Uw toegenegen dochter,
Elizabeth Wolff

Marco Stroo

1977, Oost-Souburg

Het gesprek

Met het vallen van de schemering begint een einde aan te komen aan een zwoele zomeravond. Met het verstrijken van de zomer komt het einde van 1755 ook alweer snel in beeld.

Dit is niets waar de jonge Mattheus zich erg druk over kan maken op dit moment, terwijl hij de trap van de herberg af komt en ziet dat de toog nog is geopend. Het is er rustig. Boven in hun slaapkamer ligt zijn lief, Betje Bekker, al te slapen. Dat is hem nog niet gelukt. Daarom is hij naar beneden gegaan om nog even wat te drinken, hopen dat de vermoeidheid snel zal komen. Hij heeft voldoende geld mee voor de komende reis, dus een drankje kan er best vanaf. De kastelein schenkt hem een biertje en hij neemt plaats op een kruk.

Die middag had hij Elisabeth ten huwelijk gevraagd, ze zei ja. Dromerig staart hij voor zich uit.

Ongelofelijk, zo lang kennen ze elkaar nog niet eens, maar het voelt alsof ze voorbestemd zijn voor elkaar. Er komt een oudere man naast hem zitten, breedgeschouderd en met een imponerend voorkomen. Mattheus schat hem halverwege de

zestig. Duidelijk geen type om problemen mee te krijgen. Toch knikt de man hem vriendelijk toe. 'Goedenavond.' Hij groet beleefd terug en bedenkt zich kort dat de man, zijn uitspraak in acht nemend, ook uit de Republiek moet komen. 'Bent u hier voor zaken, mijnheer?' informeert hij beleefd. De man lacht en knikte. 'Zo zou je het kunnen zeggen, ja. Zeg maar Viktor.' Terwijl Mattheus zich voorstelt, schudden ze elkaar de hand. Viktor bestelt tevens een biertje en kijkt hem kort aandachtig aan. 'En jij, Mattheus? Wat brengt jou in deze prachtige stad?' De jongeman glimlacht. 'De liefde.' 'Klinkt alsof daar een mooi verhaal aan vast zit.'

Enthousiast begint Mattheus te vertellen: 'Ik ben hier gekomen met mijn geliefde, Betje Bekker. We komen uit Zeeland. Vlissingen om precies te zijn. Nou ja, zij komt daar vandaan, ik was er slechts gelegerd. We ontmoetten elkaar enkele weken geleden, het was liefde op het eerste gezicht. Ze is zeven jaar jonger dan ik en ik weet dat dit veel is, maar onze liefde is puur. Ze is grappig, lief, slim en zo scherp in haar opmerkingen.' Mattheus glimlacht bij de gedachte aan haar persoontje en zucht, dan bedenkt hij zich de reden van hun reis. Het probleem is haar vader. Hij verbood onze relatie. Dus aanvankelijk besloot ik om haar met rust te laten, maar zij wilde daar niets van weten. Toen zijn we samen ervandoor gegaan.'

Viktor glimlacht. 'Prachtig verhaal, ik heb jullie vandaag eens goed bestudeerd, terwijl jullie door Antwerpen kuierden. Kalverliefde. Heerlijk.' Mattheus

verstijfd. 'Hoe weet... Wie bent u?' 'Zo zonde dat het zo snel moet eindigen. Nietwaar, meneer Gargon?' De jongeman deinst achteruit. 'Zoals je zelf al raadde,' antwoordt Viktor met een vriendelijke glimlach, 'ben ik hier voor zaken. Ik doe in hele speciale zaken.' De man kijkt hem met een bepaalde blik aan en Mattheus voelt zijn maag omdraaien. 'Ik heb een aanbod voor je.' Mattheus wil het niet weten, maar vraagt toch wat de man naast hem op het bankje bedoelt. 'Weet je, je hebt lef en wie ben ik om de liefde te ontkennen? Heerlijk, zo onbezonnen de vrouw van je dromen te kunnen schaken en ermee weg komen.' Mattheus klemde zijn kaken op elkaar en pijnigde zijn hersenen op een manier om weg te komen uit de valstrik waarin hij opeens klem voelde zitten. 'Normaal gesproken was je er wellicht mee weg gekomen, maar helaas heb je de verkeerde dochter geschaakt. Je moet weten dat ze vier jaar geleden haar moeder verloor en haar vader is nogal beschermend sindsdien. Zeker omdat zij de jongste telg uit het gezin is. Je moet zelf vader zijn om dit soort dingen te begrijpen.'

Een ogenblik is Mattheus verbijsterd, dit wist hij helemaal niet. Hij veert overeind en probeert Viktor te onderbreken, die hem doordringend aanstaart. 'Jan Bekker is een man met invloed, weet je en jij als domineeszoon zult toch als geen ander weten welke macht er ligt in het gesproken woord. Vlissingen is maar klein en de heer Bekker zit er flink mee in zijn maag dat hij het onderwerp van roddel en achterklap is geworden.' Al sprekend wenkt hij de waard en bestelt nog een glas bier voor zichzelf en Mattheus. 'De jongen

kan wel wat vocht gebruiken,' lacht hij vriendelijk. 'Laat ik eerlijk zijn Gargon,' zegt Viktor zakelijk, 'hou je van eerlijkheid?' Mattheus knikt angstig. 'Jan Bekker is de slechtste niet, dus ik heb afgesproken dat je de kans krijgt om zijn dochter binnen drie dagen ongeschonden thuis te brengen en voorgoed uit haar leven te verdwijnen.' Fel kijkt Mattheus op. 'En als ik weiger?' 'Dan wacht je een zeemansgraf!' De dreiging in de stem is onmiskenbaar en de aanwezigen in de ruimte kijken nieuwsgierig op. Viktor lacht verzoenend. 'Een kleine onenigheid, heren. Niets aan de hand.' 'Gaat u mij..?' begint Mattheus voorzichtig, maar hij krijgt de kans niet zijn zin af te maken. 'Wie, ik? Nee, ik ben slechts de boodschapper. Daar heeft onze organisatie veel beter personeel voor in dienst.' Snel ledigt hij zijn bierglas en komt overeind. 'Wacht even, dit kunt u niet maken, ik hou van haar,' smeekt Mattheus. De man legt zijn grote hand over zijn schouder en fluistert: 'Dan zal je haar hart niet willen breken door haar te vertellen waarom je haar echt moet verlaten. Het arme meisje heeft al zoveel verloren,' peinst hij hardop, 'ze zal het gevoel hebben dat haar vader haar verraden heeft. Wellicht kun je maar beter vertellen dat je niet meer durft of iets dergelijks.' Mattheus kijkt hem mat aan. De man beantwoordt de blik met een bemoedigend knikje. 'Kop op, jongen. Je hebt toch even van de liefde mogen proeven, niet? Vaarwel.'

Weg is hij, een eenzame jongeman achterlatend. Een jongeman die zich wanhopig afvraagt hoe hij zijn Betje moet vertellen dat hij de verloving zal verbreken, zonder haar hart te breken.

Peter Fondse

1957, 's- Gravenpolder

De korte historie van een gebroken meisjeshart

DE HEER JACOBUS HOBIUS

AAN DE HEER JAN BEKKER

Aan den heer Bekker,

Mijnheer,

Met welgemeende oprechtheid schrijf ik u in de kwestie van uw dochter Elisabeth, die door een ongelukkig toeval onderwerp van gesprek is geworden. En dan druk ik mij nog voorzichtig uit!

Het gebeuren kwam ter sprake toen mijn dienstmeid Maayken haar plichten verzaakte en ik haar enige vragen stelde over de oorzaak van haar handelen. Zij repliceerde dat zij zich van haar taken had verwijderd toen zij, in den vroegen morgen van donderdag den 27sten Julij, niet, zoals haar was opgedragen terstond naar de markt was gegaan om inkopen te doen, maar spontaan te hulp schoot toen zij zag dat Elisabeth het paard, dat een klein rijtuigje

trok, door omringend lawaai en ontstane commotie, niet meer in de hand kon houden.

Met kleine moeite kreeg Maayken het paard in bedwang – zij kent het boerenleven goed – en begeleidde Elisabeth met paard en span naar de rechtmatige eigenaar, waarna Elisabeth 's haars weegs ging en Maayken zich naar de markt snelde om de inkopen alsnog te doen.

Tijdens het wegbrengen van paard en span vroeg Maayken naar het hoe en waarom, aangezien een jonge juffer met zulk een combinatie een ongewoon gezicht is. Het is dus tijdens dit treffen dat zij vernam welke plannen Matthijs Gargon had gemaakt en met zijn vleierijen Elisabeth had doen geloven.

Nu moet u weten dat er niets onbetamelijk is gebeurd. Het samenzijn van de twee was maar kort. Een ruiter van het Staatse leger verstoorde de korte verpozing op het buiten "Altijd Wel" en maakte gewag van brand in het soldatenkwartier. Kort daarop sprong Gargon achterop bij de ruiter op het paard en verdween, Elisabeth achterlatende op het buiten met paard en span, alwaar zij de nacht doorbracht.

Zo u moogt zien, kan er gesproken worden van schaking, ook al ging Elisabeth geheel vrijwillig mee. Maar u kent de reputatie van de jonge Gargon, die hiermee vele vrouwen en meisjes het hoofd op hol wist en nog altijd weet te brengen.

Een wel heel bijzondere reden had hij om Elisabeth op deze plaats een aanzoek te doen. Hij vroeg haar mee te gaan als zijn vrouw naar Afrika om daar in de slavenhandel zijn emplooi te vinden, daar de functie van vaandrig in het Staatse leger, met gehalveerde soldij, geen florissante toekomst bood.

Maayken kreeg – na aandringen – te horen dat een leven in Afrika niet de toekomst is die Elisabeth in gedachten had. Daarenboven die vermaledijde slavenhandel! 'Wat moet ik daar in 's hemelsnaam doen', heeft zij uitgeroepen. 'Afrika is niets voor mij!'

Dit alles overziende beveel ik u aan niet te streng over uw dochter te oordelen. Er wordt immers al genoeg over dit voorval gesproken, met allerlei toevoegingen die haar in het geheel geen recht doen.

Mijn oordeel over Maayken heb ik herzien. Belangeloos een medemens helpen verdient geen bestraffing en aldus heb ik haar geprezen voor haar innemendheid.

Mocht u de behoefte voelen mij nader over deze kwestie te willen spreken, dan vraag ik u respijt. De komende twee weken ben ik voor zaken uitlandig. Daarna kunt u zich tot mij wenden, in de hoop dat de zaak dan al wat bekoeld is.

Met de meeste hoogachting,
Jacobus Hobius

DE HEER JAN BEKKER
AAN DE HEER JACOBUS HOBIUS

Geëerde Heer,

Allereerst mijn oprechte dank voor uw vrijmoedige schrijven. Uw naam is mij wel bekend maar van een ontmoeting waarvan wij elkaar zouden kunnen kennen is tot op heden geen sprake geweest.

Over het voorval met mijn dochter Elisabeth, de jongste van mijn vijf kinderen, laat u een licht schijnen dat alle andere verhalen naar de achtergrond dringt. Elisabeth laat over het gebeurde met de querulant maar weinig los en beaamt dat er niets onbetamelijk is gebeurd. Nu moet u weten dat bij de brand in het soldatenkwartier vier soldaten het leven hebben gelaten en dat nalatigheid deze brand heeft doen ontstaan. De meeste soldaten zaten aan de drank. Het sujet Gargon moest zich wel terug haasten, daar hij opdracht had die avond brandwacht te zijn.

Uw generositeit jegens uw dienstmeid Maayken, is voor mij voorbeeld om inderdaad met gepaste aandacht Elisabeth met dit gebeuren te confronteren.

Mochten onze wegen zich kruisen, hetzij vroeg, hetzij laat, dan ben ik u zeker toegenegen.

Met dankbare hoogachting,
Jan Bekker

Rob Rijkschroeff

1956, Kapelle

De inwijding

Eigenlijk had ze het al vanaf het eerste moment begrepen, ook al had ze het nog zo ontkend, maar ze wilde zo graag het onmogelijke, in haar ogen onvermijdelijke bewijzen. Dit moest zo gebeuren. Ze had Laurens, haar oudste broer, om hulp kunnen vragen. Hij zou haar niet hebben kunnen weigeren, hij stond per slot van rekening nog bij haar in het krijt. Ze vond het echter in strijd met haar normen daar gebruik van te maken. Dat zakenlui en politici leefden en handelden volgens het principe van 'voor wat hoort wat', was naar haar idee al afkeurenswaardig genoeg. In het dagelijkse familieleven moest je leren naar eigen inzicht je hart te volgen, zo had vader het haar al vroeg voorgehouden. Natuurlijk betrof het in dit geval niet iets alledaags. Eerder een zaak van gewicht, waarbij je niet om de goedkeuring, noem het de zegen, van vader heen kon. Laurens had in die zin een goede bemiddelaar kunnen zijn, los van nog te vereffenen rekeningen. Hij had ook al eens aangegeven dat hij, hij had dat plechtstatig gezegd 'zoals een ware broer betaamt', daartoe bereid was, 'mocht het tijdstip zich aandienen'. Zij vond dit echter niet het moment een beroep op hem te doen. Ook M. had daarop

aangedrongen en zij deelde diens mening. Ze bevond zich in een onmogelijke positie, zo leek het. M. hield er in navolging van zijn Bijbelse naamgenoot, de bijzondere gewoonte op na in gelijkenissen te spreken. Ook in zijn laatste brief aan haar had hij zich weer van deze vorm van beeldspraak bediend. Naast zijn elegante voorkomen was dit wellicht wat haar het meest in hem aantrok, zijn poëtische manier van schrijven. Van een goede stijl getuigend, behept met een bloemrijke woordkeus, mysterieus door zijn metaforen en gelijkenissen. Ze had deze brief aanvankelijk de hele zondagmiddag in haar schuifla bewaard, in afwachting van het moment dat ze hem zou openen. Ze laafde zich aan M.'s bijna tastbare aanwezigheid en liet ten slotte zoals altijd de open haard zijn werk doen.

'Ziet een zaaier ging uit om te zaaien'. Die woorden uit Mattheus 13:3 waren bij haar in goede aarde gevallen. Uitnodiging en verantwoording ineen. Ze hoorde de bewoordingen waarmee de buitenwereld hun daad zou veroordelen; onwenselijk, onbetamelijk, ongepast. Geen enkel woord leek toereikend, wat deed het er ook toe. Het moest en zou gebeuren, dát wist ze wel. Het zou onvermijdelijk consequenties met zich meebrengen, zo beseftte ze. Niets kon haar echter weerhouden. Ze wist dat ze geen andere keuze had, voor haar was het geen wezenlijk dilemma. Ze zouden elkaar voor het eerst ontmoeten, heimelijk, maar dieper dan de heimelijkheid waarin ze brieven uitwisselden, iedere zondag in de kerk. Vast stond dat het bij deze ene ontmoeting zou blijven.

Zij had de hof in Ritthem zonder omweg weten te vinden. De beschermende omarming van het hoge windscherm, de appelbloesem, de goudrenettenboom en natuurlijk de oude vijg. Deze laatste was doorslaggevend geweest bij het bepalen van de plaats. Hun eigen Eden.

'Kon het maar zijn.'

'Mijn lieve jongen.'

Hij hoefde in dit moment geen gelijkenis te vinden om zijn werkelijke gedachten uit te drukken. Uit zijn begroeting sprak berusting, terwijl zij uitdrukte dat het onontkoombare aanwezig was zoals het hen was aangereikt. Met zijn elegante pennenstreken had hij haar weten te overreden, zeker als hij was van zijn zaak. Zij had zich geen moment bedacht. Ze was er zeker van dat ze de verleiding niet zou weerstaan. Toen al wisten zij beiden dat Laurens zich, in al diens bekrompenheid, niet onbetuigd zou laten. Wel vertrouwde ze op de empathie van haar vader.

'Ik weet dat het niet kan zijn.'

'Mijn zaaier, ik deel dat gevoel.'

Bij het krieken van de dag togen zij gezamenlijk huiswaarts. Rust en kalmte overheersten. Uiteindelijk ging ieder zijns of haars weegs, in tegengestelde richtingen, totdat er slechts een stipje zichtbaar bleef, een kleine speldeknop.

Ze had M. oprecht schaamteloos, in zijn volledig, paradijselijk naakt aanschouwd. Adam en de

sprekende slang ineen, met zijn vleierend en verleidend spraakvermogen. Zij, niet hij, was binnengegaan in het ritueel. Een gezamenlijk gekozen inwijding. Het binnen willen stappen in de volwassenheid was wat hen gedreven had, niet het zoeken naar seksualiteit. Het vijgenblad had domweg niet mogen ontbreken.

Toen ze langs de deur van de voorkamer liep, zag ze haar vader zitten in zijn fauteuil, een flauw glimlachje op zijn gelaat. Ze wist dat hij haar brief had gelezen en op haar wachtte, in alle bedeesdheid en zorgzaamheid. Ze kende zijn reukelijkheid, zijn begrip; in dat opzicht hadden zij elkaar altijd verstaan. Hij hoefde haar niets te vergeven, ofschoon het in de letterlijke zin des woords een schaking was. Zo anders dan hoe Laurens zou reageren, de precieze van de familie. Ook dat had zij geweten.

vrijdag 24 februari 2017